

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На XVI редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 25.12.2014. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Светлане Радовић под насловом *Градски простор као оквир свакодневног живота деце на примеру истраживања конкретних урбаних простора у Новом Саду*. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Светлана Радовић рођена је 1969. године у Новом Саду. Основну и средњу школу завршила је у Новом Саду. На Филозофском факултету у Београду, група за социологију завршила је основне студије 1995. године са просечном оценом 8. Кандидаткиња се профилисала ка области социологије простора односно ка мултидисциплинарном приступу истраживању града јер је на Факултету техничких наука у Новом Саду, смер: Савремена архитектура и урбанизам, завршила последипломске студије, са просечном оценом 9,83, и одбранила магистарску тезу под називом: *Критичка валоризација типологије становања са просторно социолошког аспекта на примеру Новог Сада*. Учествовала је у истраживачким пројектима Факултета техничких наука и на домаћим научним скуповима. Објавила је следеће радове неколико радова у научним часописима и монографијама, као и самосталну монографију *Нови Сад – типови становања и начин живота*.

Докторска дисертација мр Светлане Радовић је одобрена на XIX редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној дана 13.11. 2008. године. Предати рукопис дисертације, са пратећим прописаним техничким елементима (насловна страна на српском и енглеском, подаци о комисији, резиме на српском и енглеском језику, садржај, биографија, ауторске изјаве) има укупно 257 страна. Основни текст смештен је на 212 страна и укључује следећа поглавља: Увод: предмет и циљ рада, Концептуални оквир истраживања, Контекстуални оквир истраживања-производња урбаног простора и простори за децу у Србији, Емпиријско истраживање, Закључак. На крају рада дати су попис коришћене литературе са 311 библиографских јединица и Прилози. У тексту дисертације, на одговарајућим местима су приложене 22 табеле и 35 слика .

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет докторске дисертације Светлане Радовић је сагледавање односа градског простора и детињства, изражен кроз испитивање просторних могућности за различите праксе деце, са посебним нагласком на разумевање пракси детињства из перспективе саме деце, у складу са ставом нове социологије детињства да су деца способна да идентификују своје потребе у односу на урбани простор и проблеме са којима се суочавају приликом његовог коришћења. Такав одабир предмета ауторка је направила, са једне стране, због значаја који градски простор има у обликовању свакодневног живота и искуства деце, а са друге стране, због релативне запостављености ове теме у домаћој истраживачкој пракси социологије града, социологије детињства, али и других дисциплина које се баве студијама града и детињства.

Основни циљ дисертације јесте да се утврди начин на који урбани простор обликује (репродукује и /или мења) дечју свакодневницу, односно у којој мери простор подржава и/или онемогућава свакодневне дечје активности, као и начин на који деца одговарају на макроструктуре уграђене у урбани простор, при чему су у обзир узета два концепта резиденцијалног простора (отворен/затворен тип урбаног блока) и положаја (централан/периферан) у Новом Саду. У складу са овим општим циљем, разумевањем деце као компетентних друштвених актера у чијој конструкцији света, активностима и искуству значајну улогу имају и структурни контексти (у конкретном случају изграђена средина и карактеристике породице), развијени су посебни циљеви истраживања који обухватају:

- анализу просторних аспеката процеса институционализације детињства и уклађености простора са дечјим потребама кроз сагледавање мере у којој су *места за децу* и *дечја места*,
- утврђивање елемената пресудних за формирање *дечјег места* и могућности заснивања *дечјих места* у зависности од просторног концепта средине становања као и
- испитивање односа различитих структурних и вредносних контекста у формирању дечјег урбаног искуства: социопросторних карактеристика урбане средине, с једне стране, и карактеристика породице, пре свега слојне припадности и разликама у расположивим материјалним и нематеријалним ресурсима, с друге стране.

Као релевантне димензије формирања дечјег урбаног искуства кандидаткиња анализира: просторну покретљивост, степен институционализације слободног времена и просторну аутономију деце. Ови чиниоци сматрају се битним претпоставкама социјалне интеграције односно стицања просторне и социјалне компетенције деце, односно важним елементима друштвеног процеса одрастања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Узимајући у обзир постојећа теоријска знања, резултате иностраних и домаћих истраживања и релевантне контекстуалне специфичности друштва у Србији односно града Новог Сада, у дисертацији се пошло од следећих хипотеза. Прва, да је просторна покретљивост деце доминантно одређена друштвеним слојем породице односно, различитим материјалним и културним ресурсима које из њега произлазе. Друга хипотеза постулира да друштвени слој породице има утицаја на превазилажење урбанистичких ограничења стамбеног подручја, односно да су деци из породица виших слојева доступнији различити урбани садржаји без обзира на ниво опремљености њиховог непосредног стамбеног окружења. Трећа хипотеза претпоставља да институционализација дечјег слободног времена није нарочито изражена, односно да *места за децу* нису и *дечја места*, због доминантног концепта обликовања урбаног простора који полази од потреба одраслих и њиховог схватања потреба деце, односно због посредованог утицаја материјалних и симболичких пракси друштвеног слоја породице у употреби урбаног простора. Четврта хипотеза гласи: кључни услов за формирање *дечјег места* је могућност остварења пракси игре и дружења, а његове карактеристике одређене су просторним концептом средине – структуром урбаног блока и садржајним карактеристикама подручја становања. Пета хипотеза односи се на перцепцију ризичности градског простора. Очекује се да родитељи и деца имају различите перцепције ризика, да је родитељска перцепција ризика смештена у оквиру савременог јавног друштвеног дискурса о ризицима у урбаној средини, а да дечија перцепција добрим делом настаје интернализацијом родитељских упозорења, али и да је конкретнија од родитељске, односно у већој мери заснована на свакодневном искуству у суседству. Такође претпоставља се да је просторни концепт средине значајан за перцепцију ризика, па се очекује да се перцепције ризика и родитеља и деце више разликују у односу на подручје становања него у односу на социјалну припадност. Последња, шеста хипотеза тиче се просторне аутономије деце. Очекује се да је она повезана са родитељском перцепцијом ризичности подручја, те да првенствено зависи од просторног концепта подручја становања, а не слојне припадности породице.

Резултатима истраживања потврђене су полазне претпоставке. Овде наводимо само неке најзначајније аспекте:

- Деца из породица вишег друштвеног слоја користе разноврсније градске садржаје, имају богатије и просторно шире урбано искуство, док су деца из породица нижег друштвеног слоја више везана за простор суседства.
- Институционализација дечијег слободног времена није нарочито изражена, односно *места за децу* нису и *дечја места*. Препреке за преобликовање *места за децу* у *дечја места* различито се испољавају у зависности од врсте садржаја (концепт простора) и посредованог утицаја материјалних и симболичких пракси друштвеног слоја породице у употреби урбаног простора.
- Кључни услов за формирање *дечјег места* је могућност остварења пракси игре и дружења а њихово дефинисање одређено је просторним концептом средине – структуром урбаног блока и садржајним карактеристикама подручја становања. Присуство разноврсних отворених јавних простора који су доступни свима, омогућава деци проширење простора игре, претварање

- простора репрезентације у репрезентационе просторе, што их ставља у равноправан однос са другим корисницима града.*
- Потврђене су разлике у перцепцији ризика између деце и родитеља. као и да је просторни концепт средине значајан за перцепцију ризика. Родитељи и деца из подручја отворене блоковске структуре у већој мери су истицали друштвене опасности као изворе ризика, идентификовали су већи број конкретних небезбедних места и показали су већи степен анксиозности, у односу на родитеље и децу из подручја затворене блоковске структуре. Значајан налаз је и да се перцепције ризика и родитеља и деце разликују пре свега у односу на подручје становања, а не у односу на социјалну припадност.
 - Просторна аутономија деце повезана је са родитељском перцепцијом ризичности подручја становања, те зависи од просторног концепта подручја становања, а не од друштвеног слоја породице.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У Уводу кандидаткиња дефинише предмет и циљ рада и у основним цртама одређује свој приступ теми, чиме се детаљније бави и у наредним поглављима. Прво поглавље је посвећено развијању релевантног појмовног оквира истраживања, приказу теоријских радова и емпиријских истраживања битних за концептуализацију теме. У циљу разумевања односа продукције урбаног простора и детињства, у првом делу концептуалног оквира разматрају се различита одређења простора и приказују новији теоријски приступи засновани на релационом концепту простора. Кандидаткиња се ослања на Лефевров концепт друштвене производње простора као адекватан оквир разумевања односа урбаног простора и свакодневних пракси и искуства деце. Лефеврова тријада (репрезентације простора, просторне праксе и простори репрезентације) послужила је ауторки разумевање урбане форме града као производа структурних карактеристика друштва – друштвених односа, идеја и вредности, операционализованих у праксама урбане политике из којих исходе конкретни физички простори, важни за конституисање друштвених пракси. Тиме се на концептуалном нивоу препознаје значај разматрања субјективних аспеката просторних активности и значења простора. С обзиром на значај јавних градских простора за свакодневну праксу деце, игре и дружења, пре свега у домену стицања просторне и социјалне компетенције кроз сналажење у простору, разумевање просторне средине и проналажење свог места у њој, разматрају се концепти урбане политике који су довели до промена у морфолошким карактеристикама основне просторне јединице – урбаног блока, као и до промене функционалности и доступности јавних простора у резиденцијалним целинама. У циљу разумевања специфичних пракси детињства ауторка усваја концепт детињства као структурног обележја друштва, те издваја процесе институционализације и фамилизације савременог детињства и разматра их у контексту ширих друштвених процеса. У циљу повезивања концепата продукције урбаних простора и социологије детињства, у трећем делу концептуалног оквира ауторка се фокусира на просторне аспекте фамилизације и институционализације

детињства, и разматра концепт суседства као *четврте средине* дечје свакодневице, то јест средине изван куће, школе и игралишта, као место игре, кретања и дружења; уводећи концепт институционалних простора намењених дечјој игри - *места за децу*, као и појам *дечјих места*, места са којима су деца физички повезана, о којима говоре и којима приписују значење својих места.

У другом поглављу, ауторка примењује развијени концептуални оквир на контекст Србије и Новог Сада. У њему се анализира начин на који су обликовани градови у Србији протеклих 60ак година, а посебно како су идеја о детињству и доминантни став о деци имплементирани у урбану политику. Посебна пажња посвећена је анализи скорашњих промена у сфери обликовања и уређења градских простора, односно мерама урбане политике друштва у транзицији какво је Србија, односно Новог Сада, у коме је изведено истраживање. Анализа је базирана на постојећим радовима и истраживањима ове теме, доступној просторној и урбанистичкој документацији и активностима градских власти усмереним ка формирању одређених простора.

Треће поглавље представља централни део рада и посвећено је емпиријском истраживању. Овде се излажу конкретне циљеви и хипотезе истраживања, примењена методологија и анализирају добијени резултати. У методолошком смислу, најпре се представљају конкретна подручја истраживања - Мали Лиман, Лиман I и II, Телеп и Бистрица, која су изабрана у складу са постављеним циљем анализе дечјег урбаног искуства у зависности од различитих просторних концепата и положаја средине становања. Такође, изабрана подручја карактерише различит социјални састав становништа односно степен његове хомогености/хетерогености, што је ауторки омогућило праћење дечјег искуства под утицајем слојних обележја породице. Истраживањем је обухваћено 60оро деце узраста 10 и 11 година (четврти разред основне школе) која станују на подручјима истраживања и њихови родитељи. Иако се дисертација базира на приступу вишеструког метода, који обухвата анализу постојећих истраживања, законодавне, урбанистичке, и друге релевантне документације, емпиријско истраживање је конципирано и реализовано као квалитативно истраживање, применом неколико техника. Прва је *Photo-elicitation Interview* (PEI) односно разговор са децом у коме се као полазна основа користе фотографије које су она направила. На избор ове технике истраживања утицала је њена хеуристичка плодност у откривању начина на који деца користе простор и каква му значења придају. Будући да у домаћој истраживачкој пракси ова техника истраживања није била до сада заступљена, кандидаткиња у посебном делу приказује њене основне карактеристике. Подаци о породичном контексту деце прикупљени су од родитеља коришћењем две технике: подаци о тзв. тврдим варијаблима – социоекономском положају породице, активностима у слободном времену и облицима неформалних друштвених веза прикупљени су стандардизованим упитником, док су подаци о ставовима и праксама родитеља према институционализацији дечјег слободног времена, о примерености подручја становања потребама деце, о перцепцији ризика и безбедности подручја становања, и о праксама регулисања дечје просторне покретљивости, прикупљени групним интервјуом. Резултати истраживања приказани су у два дела. У првом делу представљена је анализа породичног контекста деце преко анализе наведених варијабли, док је у другом делу резултата истраживања приказана дечја

перспектива, то јест њихово искуство и коришћење различитих градских простора и садржаја, однос према институционализованим садржајима слободног времена, могућности формирања дечјег места и њихове карактеристике, перцепција ризичних места на подручју становања, ставови према самосталном кретању и постављеним границама просторне аутономије.

У закључном разматрању резултати претходне анализе критички су анализирани у складу са основним циљем рада. На нивоу конкретног града, али и општијих друштвених принципа обликовања градских простора и детињства показало се да су дечје просторне праксе ограничене деловањем структурних чинилаца – просторног и породичног контекста. Ограничења просторног контекста резултат су пракси урбане политике која употребу града од стране деце своде на ниво стамбеног насеља и на наменске просторе игре и образовања, док се ван ових пракси и просторних ресурса деца не препознају као значајни и легитимни корисници града. Ограничења продукције простора, посебно у контексту продукције друштвено сегрегираних (хомогених) простора и приватизације и комерцијализације градских садржаја, додатно се репродукују посредством породичног контекста односно слојне припадности, а резултат је урбано искуство деце сведено на ниво суседства, ниска просторна и социјална компетентност деце, којом се одлаже процес сазревања и одрастања, али и ограничава могућност њихове пуније друштвене интеграције. Такође, моћ деце да делују изван датих структура, да формирају своје просторе реперезентације ограничена је и обухвата маргиналне просторе, просторе који се налазе изван интересовања одраслих и/или старије деце, односно чије их коришћење не доводи у конфликт са њима. Кандидаткиња закључује своју анализу ставом да и на равни продукције урбаног простора и на равни његове потрошње од стране деце (посредовано породичним контекстом у избору локације становања и могућностима превазилажења ограничења у простору), урбани простор досеже особености места за децу али не и дечијих места, која деца осмишљавају ван формалних и планираних структура, али унутар ужих резиденцијалних области. То значи да урбани – јавни простор не подстиче социјалну компетентност и инклузивност деце, већ пре доприноси репродуковању слојних неједнакости у мери у којој су оне карактеристичне за друштво у Србији, односно на начин на који се те неједнакости рефлектују у простору.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Светлане Радовић без обзира на првенствено експлоративан карактер истраживања, пружила је корисне увиде у конститутивне елементе формирања односа урбаног простора и детињства, чиме је направила специфичан концептуални мост између урбане социологије и социологије детињства. Будући да урбана социологија чини основну концептуалну матрицу рада, кандидаткиња на адекватан начин примењује Лефевровг концепт продукције простора, односно разликовања конципираног и живљеног простора, што јој је омогућило адекватно уважавање структурне и актерске димензије у истраживању,

као и коришћење приступа вишеструког метода. Треба истаћи да је опредељење да урбани простор истражи не само из перспективе актера који га обликују већ и оних у датим просторима живе свој свакодневни живот, у конкретном случају деце, одредило да кандидаткиња централни део анализе базира на подацима прикупљеним иновативном техником –техником коришћења фотографије за подстицање разговора, која у домаћим социолошким истраживањима није до сада коришћена, што представља методолошки допринос рада. Адекватна концептуална решења и иновативна методологија чине да остварени резултати имају не само академски значај, односно да могу бити и добра основа за реконцептуализовање простора за децу у области практичне политике, што кандидаткиња напомиње али се у раду тиме детаљније не бави, те би размишљање о пласирању добијених података у овом смислу требало да буде предмет њеног даљег интересовања.

6. Закључак

На основу свега изнетог, Комисија закључује да је дисертација мр Светлане Радовић оригинално и самостално израђено научно дело које ће дати вредан допринос научној мисли из области социологије, а посебно социологије града и сродних дисциплина. Дисертација испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду, а кандидаткиња је показала научну зрелост и квалификованост за научни рад. Стога Комисија даје позитивну оцену докторске дисертације мр Светлане Радовић под насловом *Градски простор као оквир свакодневног живота деце на примеру истраживања конкретних урбаних простора у Новом Саду* и предлаже Наставно-научном већу да одобри њену усмену одбрану.

У Београду, 25.01.2015.

Чланови Комисије:

др Сретен Вујовић, редовни професор у пензији

др Смиљка Томановић, редовна професорка, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

др Мина Петровић, редовна професорка (менторка), Универзитет у Београду, Филозофски факултет

